

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב

הפקולטה למדעי היהדות
הקמפוס

דף שבו עי

פרשת שמיני,

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
תשס"ה

מספר 594

ע"ש הלנה ופאול שולמן

החיות והעופות הכשרים – מדוע לא כולם כשרים היום לאכילה: דיון לא הלכתי

מערכת חוקי הכשרות של חיות ועופות שניתנה לנו בסיני מקבילה למערכת הנהוגה בטכסונומיה, בסיסטמטיקה ובנומנקלטורה המודרניות, ומיוסדת על מתן שם לכל מין והבחנה ביניהם על-פי סימנים המאפיינים כל מין ומיוחדים לו. וכך נאמר בספרא (שמיני, פרשה ב, ב):

‘זאת החיה אשר תאכלו’ (ויק’ יא:ב). מלמד שהיה משה אחוז החיה ומראה להם לישראל ואומר להם: זו תאכלו וזו לא תאכלו. ‘את זה תאכלו מכל אשר במים’ (שם:ט), זו תאכלו וזו לא תאכלו. ‘ואת אלה תשקצו מן העוף’ (שם:יג), את אלה תשקצו ואת אלה לא תשקצו. ‘וזה לכם הטמא’ (שם:כט), זה טמא וזה אינו טמא”.

כלומר, משה הראה לכלל ישראל את האב-טיפוס של כל אחד מבעלי-החיים, אלה הכשרים ואלה הטמאים. כך נהוג היום בספרי יסוד במדעי הטבע, הן בבוטניקה הן בזואולוגיה. נוסף על מתן סימני הכשרות בבעלי החיים, יש בתורה רשימה מפורטת של שמות הבהמות והחיות הכשרות: “זאת הבהמה אשר תאכלו: שור, שה כשבים ושה עזים. אֵיל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר” (דב’ יד:ד-ה); כמו-כן יש פירוט של כל העופות הטמאים (ויק’ יא:יג-יט; דב’ יד:יב-יח).

חז"ל השתמשו בעקרונות סיסטמטיים גם לקיבוץ מינים קרובים לסוגים, וסוגים קרובים למשפחות. מיון זה מיוסד על כמה עקרונות: א. מהו האב-טיפוס. ב. מהם הסימנים והתכונות שעל-פיהם נכללו מינים נוספים בקבוצה זו. ג. כמה מינים נכללים בקבוצה השייכת לאב-טיפוס הזה. למשל, “תניא: איסי בן יהודה אומר: מאה עופות טמאין יש במזרח וכולן מין אֵיה הן” (חולין סג ע"ב). בדומה לכך פסק הרמב"ם לגבי כל מפריסי הפרסה הכשרים שבעולם: “אין לך בכל בהמה וחיה שבעולם שמותר באכילה חוץ מעשרת המינים המנויים בתורה... הם ומיניהם” (הלכות מאכלות אסורות א, ח). אם כן, מדוע אין

אנו רשאים לאכול את כל החיות הכשרות, כל העופות הכשרים ושאר כל בעלי החיים הכשרים? תשובה לכך ישנה אצל חז"ל: “אמר רבי יצחק: עוף טהור נאכל במסורת; נאמן הצייד לומר: עוף זה טהור מסר לי רבי” (חולין סג, ע"ב). ואם אין מסורת – יש ספקות: “אמר רב אסי (בבבלי): שמונה ספקות הן: חובא, חוגא, סוגא והרנוגא, תושלמי ומרדא, כוחילנא ובר נפחא” (חולין סב, ע"ב). הספקות מקורן בגלות, באבדן המידע שהיה לנו כאשר משה הראה במדבר איזהו העוף הטהור ואיזהו הטמא. לו היו בידינו מוצגים מוזיאוניים של כל חיה ועוף מאותה תקופה, כי אז יכולנו להשתמש בשיטות הקיימות היום בביוולוגיה כדי לחזור אל האב-טיפוס ולברר מחדש את המינים השייכים אליו.

המסורת של שיוך כל בעל חיים טהור לאחת מעשרת הקבוצות של המינים הטהורים, מסורת זו החלה אף היא להיחלש בימי חז"ל. חז"ל (חולין פ, ע"א ורש"י שם) כבר לא ידעו, למשל, אם עזי הלבנון (או עזי היער) שייכות לעזים או לקבוצת האקו (יעלים). להבחנה זו יש משמעות לגבי כשרותן להקרבה על המזבח. דיון עקרוני המקיף את ההבחנות השונות בין בהמה לחיה נערך ע"י חז"ל בנוגע לג'אמוס, ובעברית - פוי. בעל חיים זה, הדומה לפרה, הובא אלינו כנראה מהודו בראשית תקופת חז"ל, והיה קצת

יותר פראי מאשר היום. תכונותיו של הכוי סייעו לחז"ל לברר היטב מה הם האפיונים של בהמה שהתפראה; מה הדין של יצור כלאיים של בהמה וחיה; האם חיה שהיא מבויתת חלקית נחשבת לבהמה או לחיה, והאם ליצורי הביניים הללו יש מעמד מיוחד או שהם שייכים לאחת הקבוצות, החיות או הבהמות. ישנם היום מפריסי-פרסה כשרים, שאין אנו יודעים אם הם חיות או בהמות, כגון כבש המופלון – בהמה שהתפראה בארצות הים התיכון, או אייל הצפון – חיה שבוייתה למחצה, ועוד. הה היא, למשל, האם הם חייבים בכיסוי דם השחיטה והאם מותר לאכול את החלב שלהם? אולי גם הג'אמוס דורש דיון חוזר, כי בינתיים הוא התביית יותר. אגב, קשה לנו לחזור למסורת שהייתה לנו ולקרוא לג'אמוס "כוי", מפני שמילה זו הפכה לסמל לספקות, אע"פ שהג'אמוס – הכוי – עומד היום לפנינו.

דומה שאחת התשובות להיעדר מסורת מלאה קשורה גם באופי השפה. השפה העברית, כרוב השפות המדוברות, היא שפה חיה ונושמת והמשמעויות של המילים והשמות מתרחבות ומתכווצות ואף נעלמות ומופיעות בלבוש מחודש בהקשרים שונים מתקופה לתקופה. חז"ל שמו לב לדינמיות של השפה והגדירו בהתאם כמה מונחים רלוונטיים, למשל: "אמר רבי יאשיה: כל מקום שנאמר ציפור, בטהור הכתוב מדבר. אמר רבי יצחק: עוף טהור נקרא עוף ונקרא ציפור, והטמא אינו נקרא אלא עוף בלבד" (ספרי דברים, ראה, ק). כלומר לפי חז"ל עוף וציפור הם שני מונחים שיש במשמעויותיהם חפיפה חלקית לעניין כשרות. ואולם, ההבחנה בין ציפור – שהיא טהורה, לבין עוף – שהוא טמא, התערערה במשך הדורות, כי התעוררו ספקות והתהוו מחלוקות על פירושם של הסימנים המבחינים, ואילו מהם דרושים כדי לקבוע שעוף מסוים אינו דורס, ולהכשירו. בניגוד לשפות המדוברות, השפה הלטינית – הנהוגה היום כשפת התיאורים הטקסונומיים במדעי הטבע, היא שפה מאובנת במודע, עם תחביר קבוע, פרשנות קבועה ועקבית לכל מילה ומילה ואוצר מילים שאינו מתרחב כמעט.

הספק אצל העופות הוא חמור יותר מאשר אצל שסועי-הפרסה, כי התורה לא נתנה בהם סימנים. ואכן, חז"ל הביאו סימני עזר שעל פיהם קובעים מי שייך לקבוצת הנשר הטמא ומי שייך לקבוצת תורים ובני יונה הכשרים למזבח (ספרא, שמיני, פרק ה, ד-ו; מקבילות: ספרי דברים, ראה, קג; חולין ס, ב-סא, א):

'עורב' זו עורב, 'כל עורב' להביא עורב העמקי ועורב הבא בראש יונים, 'למינו' להביא את הזרזירים... מה תלמוד לומר למינהו, למינהו ארבע פעמים? שיכול אלו יהיו אסורים והשאר יהיו מותרים? תלמוד לומר: למינהו, למינהו, ריבה. הא כיצד? הריני למד מהמפורש. מה הנשר מפורש, אין לו זפק ואין לו אצבע יתרה ואין קורקבנו נקלף ודורס ואוכל (4 תכונות בהתאם ל-4 'למינהו'), אף כל כיוצא בו אסור. מה תורים ובני יונה מיוחדים שיש להם זפק ואצבע יתרה וקורקבנו נקלף ואין דורסים ואוכלים, אף כל כיוצא בו מותר.

עוף מזור הוא תרנגול הודו שעולה על שולחננו מבלי שיש לו מסורת ברורה, רצופה ומוכחת מסיני. תרנגול הודו הגיע לעולם הישן מיבשת אמריקה בשנת 1542. והנה, "התרנגולים שקורין אינדיש"ע הינער שבאו זה ג' מאות שנה מארץ הודו לאי ענגלאנד ומשם לאשכנז – אנו אוכלים בכל מקום בלי פקפוק, אף שהם משונים מאוד מתרנגולות שלנו... ומכאן הבן שואל, מאין יצא להם היתר אכילה" (נחל אשכול, אות י, תרכ"ח).

בעיה קיימת גם באשר למין הפקר ביזון, או בופלו שחי גם הוא באמריקה. נראה שהביזון קיבל את אישור הכשרות שלו בגלל העתקת המשמעות של בופלו מג'אמוס אל החיה האמריקאית. ייתכן שבעתיד, בגלל בעיית "הפרה המשוגעת" או בגלל סיבות טובות אחרות, נצטרך לעוד עופות מוזרים שכאלה.

פרופ' מרדכי כסלו
הפקולטה למדעי-החיים